

Mustafa İsen, Varayım Gideyim Urumeli'ne Türk Edebiyatı'nın Balkan Boyutu

İstanbul 2009, 205 s.
(İçindekiler+Önsöz+ Makaleler (1-200)+Dizin)

Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI*

“Varayım Gideyim Urumeli'ne”, Balkanlardan göç etmiş bir aileye mensup ve akademik çalışmaları Balkan edebiyatı üzerinde yoğunlaşmış Prof. Dr. İsen'in bir Rumeli türküsünden esinlenmiş olduğu kitabının adıdır. 1981-83 yılları arasında Belgrad Üniversitesi'nde öğretim üyeliği de yapmış olması konuya olan ilgisini daha da artırmıştır.

1981-2003 yılları arasında yazdığı makalelerden oluşan eser, bizim yüzyıllardan beri Balkanlardaki Türk mirasını, Türk edebiyatını etraflı bir şekilde tanımamızı sağlıyor. VI. yüzyıldan beri Türk kavimlerinin yerleşmiş olduğu Balkan yarımadası –Balkan kelimesi Türkçede “dağlık” anlamındadır- 1354'ten 1913'e kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Pax Ottomana'da gelişen kent kültürüne paralel olarak bilim, kültür, sanat alanlarında da büyük bir canlanma ortaya çıkmıştır.

Önsözde coğrafya ile kişiler ve toplumlar arasındaki bağlantıya dikkat çeken İsen, “Balkanlar'da Türk Edebiyatı” isimli ilk makalesinde (s. 1-37), tarihi süreç içerisinde Türk edebiyatının Balkan topraklarındaki durumunu inceler ve tezkirelerden yararlanarak Osmanlı şair kadrosunun üçte birinin Balkanlardan çıktığını vurgular. Zengin bibliyografya ile desteklenen makalede, yüzyıllara göre Türk edebiyatına katkı sağlayan Balkan kökenli şairlerin isimleri, yaşadıkları bölgelerin siyasi, kültürel ve edebi özellikleri açıklanır. Rumelili şairlerin sade dilleri ve mahalli özellikleri baskın bulunurken, Osmanlı sürecindeki Rumeli ve akıncılığın önemi de ele alınan konular arasındadır. Osmanlı döneminde Bulgaristan, Yunanistan sınırları içinde Serez, Vardar Yenicesi, Selanik ve Girit'te çok sayıda şair yetişmiştir. Kosova ve Bosna-Hersek de Türk edebiyatı çalışmaları açısından önemli merkezlerdendi. Bu bölümde ayrıca, yakın dönem basın organlarının edebiyata desteği vurgulanarak, bu basın organlarının isimleri ve faaliyet gösterdikleri kentler belirtilmiş; özellikle Selanik'in Türk basın tarihi açısından önemi vurgulandıktan sonra Balkan kentlerinde Türk edebiyatına

---

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.

sahip çıkan kuruluşlar, yine bu konu ile ilgili bibliyografya desteği ile aktarılmıştır.

Türkçe eserler veren şair ve yazarların çağdaş Türk edebiyatındaki rolü ise ayrı bir alt başlık altında incelenmiş; Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya’da Türk edebiyatına gönül veren şair ve yazarlar tespit edilmiştir. Dönemin siyasi olayları, zaman zaman Türkçe’nin konuşma dili olarak yasaklanması ve Balkan Türklerinin yaşadığı sıkıntıların edebiyata yansımaları vurgulanarak, ülkeden ülkeye değişen siyasi koşullara rağmen Osmanlı’nın bölgeden çekilişinin ardından hala Balkanlar’da Türkçe’nin edebi dil olarak yaşaması başarıyla vurgulanmıştır. Ayrıca Türk dünyasının batı ucunda yaşayan Ortodoks Gagavuzlar ise ayrı bir alt başlık içinde incelenmiş ve yapılan Türkçe yayımlar, özellikle çocuk şiirleri ve çocuk edebiyatı konu edilmiştir. Tarihi süreç içerisinde Türkçe’nin tüm baskılara direnerek Balkanlar’da yaşamaya ve edebi eserler vermeye devam etmesi vurgulanmıştır.

“Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakış” isimli ikinci makalede (s. 38-48), şairlerin hayat hikâyeleri ve eserlerini konu alan tezkire türü eserler ele alınmış ve bir kısım divan şairleri doğum yerleri açısından da değerlendirilerek Osmanlı Devleti’nin sanat ve kültür coğrafyası incelenmiştir. Bu tarz eserlerin en dikkat çekici konusunun “memleket” olduğunu belirten yazar, Osmanlı coğrafyasında şair yetiştiren yerleşim bölgelerini tespit ederek, kültür dünyamızın merkezi olan Bursa, Edirne gibi kentlerin önemini belirtmiş, Anadolu ve Rumeli kent monografilerine katkıda bulunmuştur.

Üçüncü makale (s. 49-55) “Osmanlılarda Şehir ve Kültür”de Osmanlı’da şehirleşme ve bunu destekleyen cami gibi dini merkezli ve medrese-tekke gibi kültürel yapıyı geliştirici etmenler üzerinde durulmuştur. Siyasi gelişmelerle birlikte kültür merkezi haline gelen Gelibolu ve Vardar Yenicesi makalenin bu anlamda seçilen iki örneğidir. Akıncılığın kültürel yapıya etkisi vurgulanarak, Evrensoğulları ile gelişen Vardar Yeniceci şairlerin özellikleri açıklanmıştır.

Via Egnatia (Sol Kol) üzerinde yapılan son araştırmalarla, Osmanlı döneminde bu yolun yeniden canlandığı ve Vardar Yenicesi’nin de bu ticaret yolu üzerindeki merkezlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Balkanlar’da Osmanlı fetihleri bu tarihi yolu izlemiştir.

“Bulgaristan Doğumlu Divan Şairleri” adlı makalede (s. 70-78), farklı etnik ve dini yapıdaki Balkanlar’da Bulgaristan örneği altında Osmanlı kültürünün yansımalarından söz edilmektedir. Konuyu Klasik Türk edebiyatı açısından inceleyen yazar, Osmanlı idaresinde Bulgaristan’da ortaya çıkan kültür merkezlerini anlatır. Bulgaristan’ın şiir tarihimiz açısından önemi açıklanarak, tezkirelerde yer alan bilgiler doğrultusunda sayıları seksen beş olduğu kabul edilen Bulgaristan doğumlu şairler hakkında bilgi verilir.

“Kültür Tarihimize Üsküp ve Üsküplü Divan Şairleri” isimli altıncı makalesinde İsen, (s. 79-88) Balkan yarımadasının tam ortasında, önemli yolların kesişme noktasında bulunan Üsküp’ün Osmanlı idaresine girmesinden itibaren yaşadığı gelişmeyi ve bilim-edebiyat merkezi haline gelişini açıklamaktadır. Ayrıca şuara tezkirelerine konu olan Üsküplü şairler tespit edilerek, bilgi verilmiştir. Yazara göre Üsküp, yetiştirdiği şairlerle Osmanlı kültür coğrafyası içinde on dokuz şairle on altıncı sırada yer almaktadır. Bu bölümün sonunda en ünlü şairi XVI. yüzyılda yaşamış İshak Çelebi olan Üsküplü şairler sıralanmakta ve onlardan dizeler aktarılmaktadır.

“Edebiyat Tarihi Açısından Priştine ve Bu Şehir Doğumlu Divan Şairleri” (s. 89-94) adlı makalenin girişinde, kısaca Priştine tarihinden bahsedilerek Osmanlı hâkimiyetine geçiş süreci anlatılmıştır. Osmanlı idaresinde çeşitli kültür kurumları ile zenginleşen kent, yetiştirdiği şairlerin Osmanlı bürokrasisinde aldıkları önemli görevlerle de ayrı bir konuma sahipti. Yazar bu çalışmada da şuara tezkirelerinin ışığı altında Priştinelilerden ve hayatlarından bahsetmektedir.

“Edebiyat Tarihinde Manastır” (s. 95-105) başlıklı metinde İsen, öncelikle kent ve kültür kelimelerinin ortak özelliğini vurgulayarak, yönetim merkezi anlamına gelen kentin, kültürün üretildiği yer olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda kültürel bir merkez ve coğrafi öneme sahip bir Balkan kenti olan Manastır; Serez, Vardar Yenicesi ve Üsküp’ten sonra Rumeli’de en çok şair yetiştiren önemli bir merkezdir. Yazar, Manastır’ın yetiştirdiği şairleri ve kısa hayat bilgilerini vererek, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının önemli isimlerinden Cenap Şahabettin’in bir şiirini de eklemiştir. Manastır’ın Türk tarihi açısından bizim için diğer bir önemi ise elbette Atatürk’ün yetiştiği kent olmasıdır.

“Çağdaş Prizren Şairleri” adlı makalede (s. 102-113), Prizren’in yetiştirdiği şairler tanıtılmaktadır. Kosova bölgesi Türk edebiyatının bir parçası olarak nitelendirilen Prizren edebiyatının, Rumeli edebi dilini sergilediği belirtilerek, Prizren Türkçesi ile yazılmış örnek şiirler sunulmaktadır.

Yugoslavya’da Türkoloji Çalışmaları (s. 114-122), (Yugoslavya dağılmadan hazırlanmış olan bazı makalelerin başlıklarında bu isim korunmuştur), “Yugoslavya’da Türk Edebiyatı” (s. 123-127), “Yugoslavya’da Türk Çocuk Edebiyatı” (s. 128-135), “Yugoslavya’da Türk Şiiri Antolojisi” (s. 136-138) ve “Yugoslavya’da Türk Dili ve Sorunları” (s. 139-145) isimli makalelerinde İsen, başlıklarından da anlaşılacağı üzere bu bölgedeki Türk edebiyatı üzerinde yapılan çalışmaları detaylı bir şekilde incelemiştir. Tarihi süreç içerisinde yaşanan ilişkiler, açılan Türkoloji enstitüleri (sırasıyla Belgrad- Saraybosna- Priştine- Üsküp) ve burada yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Aynı bir başlık altında incelenen bölgede yaşayan Türk dili ve sorunları ise Türkçe’nin yanlış kullanımı hakkında olup, örneklerle açıklanmış orijinal bir çalışmadır.

“Bosna’da Türk Edebiyatı” başlıklı makalede (s. 146- 150), Bosna’nın 1463 yılında Osmanlı idaresine girmesinden itibaren, İmparatorluğun kültür çevresine dahil olan ve Türk edebiyatına katkıda bulunan Boşnak şairler konu edilmiştir. Yapılan çalışmada Bosna-Hersek’te, tarih boyunca Türkçe’nin bir edebiyat ve kültür dili olarak XV. yüzyıldan günümüze kadar önemli bir rol oynadığı ortaya konulmuştur.

Ayrı bir başlık altındaki “Bosna-Hersek’teki Türkoloji Araştırmalarına Yeni Bir Katkı: Pregled Knjizevnog Stvaranja Bosansko-Hercegovackih Müslimana Na Turskom Jeziku” (s. 151-155) adlı bölümde, Bosna’da Türk edebiyatı, Fehim Nametak’ın eseri ve önemi açıklanmıştır. Eser Bosna’da Türkçe yazar müelliflerin bir kitapta toplanmasından oluşmakta ve Türk edebiyatına katkıda bulunan Boşnak yazarlar kronolojik olarak tanıtılmaktadır. Eserin Türkoloji çalışmalarına önemli bir katkı yaptığı da vurgulanmıştır.

“Balkan Edebiyatlarını Ülkemize Tanıtan Aydın: Yaşar Nabi Nayır” (s. 156-162) başlığı altında yazar, bu amaca gönülden hizmet eden Yaşar Nabi hakkında bilgi vermekte ve özellikle Türkiye’de bu alana yönelik sessizliğe rağmen, en çok eser veren kişi olması bakımından da ayrı bir öneme haiz olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Varlık yayımları arasında konu ile ilgili yapılan yayımların listesi de okuyucuya sunulmuştur.

Kültürel çalışmaların yansıdığı mekân olarak tanımladığı bu kent için İsen, “Sevgili Şehirlerim: Manastır” başlığı altında (s. 163- 166) Osmanlı Rumelisi’nin önemli eğitim, kültür ve ticaret merkezlerinden biri olan Manastır’ı işlemiştir. Roma İmparatorluğu’nun da önemli merkezlerinden olan Manastır, tarihi süreç içerisinde bir Türk kenti görünümünü kazanmış, Osmanlı döneminde de önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Kuşkusuz Manastır’ın da Vardar Yenicesi gibi Via Egnatia üzerinde bulunmasının, önemli bir ticaret merkezi olmasında büyük bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu dönemde inşa edilen yapıları ve bedesten ile çarşının günümüzdeki durumlarını izah eden yazar, Tanzimat’tan sonra Manastır’ın da Selanik gibi gelişerek Batılılaşma fikirlerinin yeşerdiği bir yer olduğunu, Mustafa Kemal Atatürk’ün askeri idadiyi burada okumuş olması nedeniyle de kentin askeri bakımdan ve cumhuriyet tarihi açısından önemini başarılı bir şekilde vurgulamıştır.

Şiirleri sadece Azeri edebiyatında değil, Türkçe’nin konuşulduğu bütün coğrafyada yankı bulan Seyyid Nesimi’nin Vardar Yenice’li takipçisi Usûlî adına hazırlanmış “Nesimi’nin Rumelili Bir İzleyicisi: Usûlî” başlıklı makalede (s. 167-172), onun Türk edebiyatına katkısı incelenmektedir. Ayrıca verilen örneklerle iki şairin divanları gözden geçirilerek, benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiştir. “Türk Tarihimizden Portreler: Usûlî” isimli diğer bir makale de (s. 173-177) bu ünlü Yenice-i Vardar kökenli şaire ayrılmıştır.

Yazarın “Sehi Bey” isimli makalesi (s. 178-183), Anadolu’daki Türk edebiyatının ilk tarihini, yani o günkü adıyla ilk şairler tezkiresi olan Heşt-

Behişt'in yazarını anlatmaktadır. Sehi Bey hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, eserinin önemi ve içeriği okuyucuya aktarılmaktadır.

Türk edebiyatının temel kitaplarından olan Dede Korkut'un Sırpça'ya çevrilerek N. Curiç ödülünü kazanması ve bu kitap hakkındaki bilgiler ile Dede Korkut'un önemi, yazar tarafından iki ayrı başlık altında incelenmiş olup, ilki Belgrad Filoloji Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Slovoljub Djindjiç ile yapılan söyleşi metnidir: "Dede Korkut Yugoslavya'da Ödül Kazandı", (s. 184-187). Diğer makale olan "Knjiga Dede Korkuta" (s. 188-190) ise Sırp-Hırvatça çevirinin başlığı olup, bu başlık altında ünlü eserimizin Türk tarihi ve edebiyatı açısından önemi ve çevirisi vurgulanmıştır.

Makedonya'da olduğu kadar Türkiye'de de isim yapmış ünlü yazar Necati Zekeriya ile yapılan söyleşi, "Necati Zekeriya İle Başbaşa" (s. 191-195) adı altında ayrı bir başlıkta verilmiştir. Çocuk oyunları ödülü kazanan Zekeriya, ayrıca uzun yıllara dayanan deneyim ve çevirileriyle dostluk köprüleri kuran başarılı bir yazardır.

Kitabın son makalesi ise, Balkanlarda yapılan Türkçe yayımlar üzerine olup, yeni bir Türkçe dergi olan "Bay" (s. 196-200) öncelikle Balkanlar'daki dergicilik tarihi hakkında okuyucuya bilgi vermektedir. Prizrenli bir grup aydın tarafından çıkarılan bu dergi, 1994 senesinde yayın hayatına başlamıştır. Makale ve incelemelerin yanı sıra bölge şairlerinin ve diğer Balkan ülkelerinde Türkçe yazan şiir ustalarının da eserlerine yer verilmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Prof. Dr. Mustafa İsen'in uzun yıllar Balkan edebiyatı üzerinde yaptığı özgün çalışmalarını bir araya getiren bu kitap, Osmanlı döneminde Balkan kentlerinin gelişmesine paralel olarak canlanan bilim, kültür ve sanat hareketleri çerçevesinde bölgede yaşayan Türk edebiyatına önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla "Varayım Gideyim Urumeli'ne" adlı bu eser, sadece bilim adamlarının değil, aynı zamanda bölgeyle duygusal bağları olan herkesin kuşkusuz ilgisini çekecektir.

